

Правова охорона результатів інтелектуальної діяльності у науці в Україні

Проф. Оксана Кашинцева

к.ю.н., керівник Центру розвитку права інтелектуальної
власності УКРНОІВІ

Київ – Краків 2026

5. Ключові національні та міжнародні акти

Стислий набір джерел для правового аналізу, комплаєнсу та трансферу технологій у науковій діяльності.

Національні акти (Україна)

[Конституція України \(ст. 54\)](#)

свобода наукової творчості та охорона ІВ

[Цивільний кодекс України, Книга четверта](#)

система прав ІВ та категорії об'єктів

[Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність»](#)

засади функціонування наукових установ і наукової діяльності

[Закон «Про авторське право і суміжні права»](#)

твори, програмне забезпечення, бази даних, суміжні права

[Закон «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»](#)

патентоздатність і патентні права

[Основи законодавства України про охорону здоров'я](#)

вимоги до експериментів за участю людини

[Закон про трансфер технологій](#)

механізми комерціалізації та передачі технологій

Міжнародні акти / стандарти

[Бернська конвенція](#)

мінімальні стандарти авторського права

[Паризька конвенція](#)

промислова власність, зокрема патенти

[Угода ТРІПС](#)

глобальні мінімальні стандарти ІВ

[Декларація ЮНЕСКО з біоетики](#)

біоетичні принципи для науки

[Конвенція Ов'єдо](#)

людська гідність у біомедицині

[МПЕСКП, ст. 15](#)

свобода, необхідна для наукових досліджень

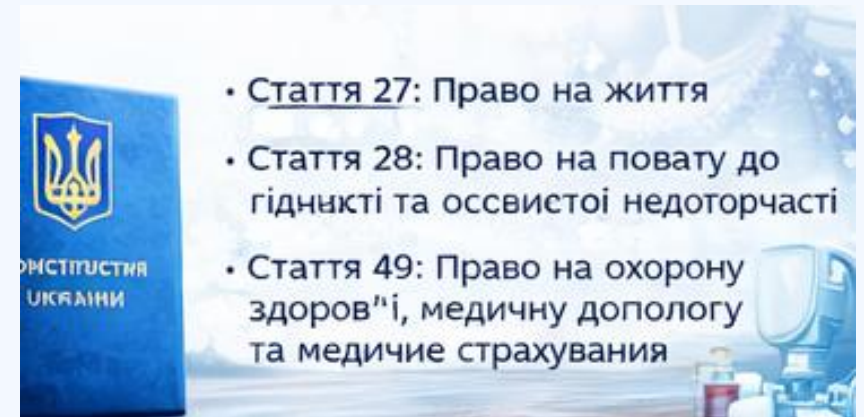
Висновок: наукові результати слід оцінювати одночасно крізь три паралельні призми — свободу дослідження, етичну відповідність і належний режим охорони ІВ.

1. Конституційна основа біоетики

Свобода наукової творчості існує, але не є абсолютною

Баланс двох конституційних блоків

- Ст. 54 Конституції: гарантується свобода наукової і технічної творчості та захист інтелектуальної діяльності.
- Ст. 28 Конституції: жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням.
- Ст. 49 Конституції: держава зобов'язана забезпечувати охорону здоров'я.
- Ст. 3 Конституції: людина, її життя, гідність і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Міжнародне підкріплення

- ICCPR, Art. 7: заборона медичних або наукових експериментів без вільної згоди.
- ICESCR, Art. 15(3): повага до свободи, необхідної для наукових досліджень.

2. Основні акти національного рівня

Які документи створюють базову систему біоетичного регулювання в Україні

Норми прямої дії

Конституція України

ст. 3, 28, 49, 54 — гідність людини, згода на досліді, охорона здоров'я, свобода наукової творчості.

Основи законодавства про охорону здоров'я

ст. 39, 43, 45 — інформація для пацієнта, інформована згода, умови медико-біологічних експериментів.

Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність»

Закріплює державні гарантії наукової діяльності та принцип свободи наукової творчості.

Етичні та спеціальні механізми

Етичний кодекс ученого України

п. 1.8, 1.9, 2.5, 2.7 — свобода наукової думки, відповідальність ученого, захист ІВ, дотримання принципів біоетики.

Постанова КМУ № 1256 (втратила чинність на підставі постанови КМУ від 18.08.2005 № 753)

Визначає організаційні засади діяльності Комісії з питань біоетики.

Спеціальні акти МОЗ та локальні SOP

Регулюють клінічні випробування, етичний перегляд, документи інформованої згоди, роботу комісій з етики.

1. Свобода наукової творчості та її біоетичні межі

Ця свобода гарантується конституційно, однак реалізується в межах права, етики та гарантій прав людини.

Визначення

Свобода наукової творчості означає гарантовану можливість проводити дослідження, створювати знання, отримувати наукові результати та оприлюднювати їх без попередньої цензури, з одночасним збереженням особистих немайнових і майнових інтересів щодо таких результатів.

Чому вона не є необмеженою

- Стаття 54 Конституції України охороняє наукову і технічну творчість, однак здійснення будь-якого права обмежується законом і правами інших осіб.
- Біоетичні межі особливо виразні там, де дослідження зачіпають людську гідність, тілесну недоторканність, персональні дані, здоров'я, тварин або ризики подвійного використання.
- Щодо експериментів за участю людини українське законодавство у сфері охорони здоров'я вимагає наукового обґрунтування, прийнятного балансу ризику й користі, прозорості та добровільної інформованої згоди.
- Практичний висновок: дослідник може бути вільним у виборі напряму дослідження, але не вільним обходити етичну експертизу, правила безпеки, процедури згоди чи обов'язки конфіденційності.

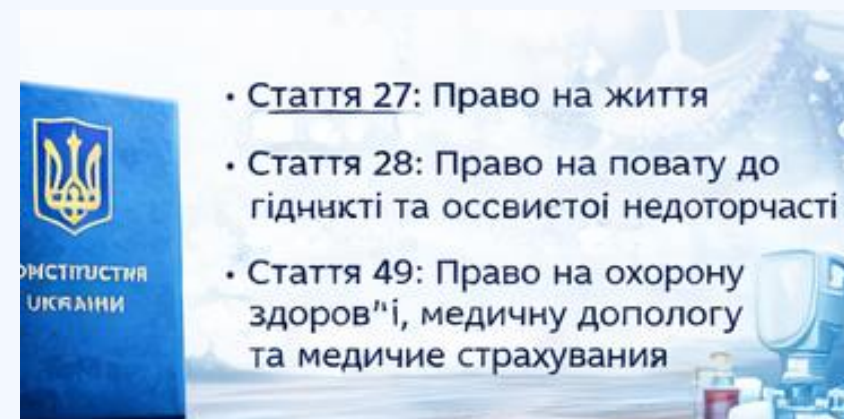
Операційна формула: автономія дослідження + етична експертиза + захист прав + належна документація

1. Конституційна основа біоетики

Свобода наукової творчості існує, але не є абсолютною

Баланс двох конституційних блоків

- Ст. 54 Конституції: гарантується свобода наукової і технічної творчості та захист інтелектуальної діяльності.
- Ст. 28 Конституції: жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням.
- Ст. 49 Конституції: держава зобов'язана забезпечувати охорону здоров'я.
- Ст. 3 Конституції: людина, її життя, гідність і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Міжнародне підкріплення

- ICCPR, Art. 7: заборона медичних або наукових експериментів без вільної згоди.
- ICESCR, Art. 15(3): повага до свободи, необхідної для наукових досліджень.

3. Вимоги до досліджень за участю людини

Згода, ризик, наукова обґрунтованість та незалежний етичний контроль

Українські норми

- Основи, ст. 43: медичне втручання потребує інформованої згоди пацієнта.
- Основи, ст. 45: експерименти на людях допускаються лише із суспільно корисною метою, за наукової обґрунтованості та вільної згоди.
- Етичний кодекс ученого України, п. 2.7: медико-біологічні дослідження мають здійснюватися за принципами біоетики.

Міжнародні стандарти

- Oviedo Convention, Arts. 15–17: свобода досліджень + вимоги до пропорційності ризику, етичної прийнятності та документованої згоди.
- Declaration of Helsinki, paras. 24–31: пріоритет прав учасника, конфіденційність, добровільність участі.

4. Генетика, ембріони, вразливі особи

Біоетичне регулювання посилюється там, де ризик порушення гідності є найвищим

Міжнародні “червоні лінії”

- Oviedo, Art. 13: втручання в геном людини — лише для профілактичних, діагностичних або терапевтичних цілей.
- Oviedo, Art. 14: заборона вибору статі майбутньої дитини, крім уникнення тяжкої спадкової хвороби.
- Oviedo, Art. 18: якщо закон допускає дослідження in vitro, ембріон має бути належно захищений; створення ембріонів для досліджень заборонено.
- Oviedo, Art. 17: дослідження щодо осіб, які не можуть дати згоду, можливе лише за додаткових гарантій.

UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights

И»

7: Включення біоетичних вимог

3: Дослідження
засобів на людях

27: Захист учасників
їх випробувань

- Art. 3: інтереси та благо особи мають пріоритет над інтересами науки або суспільства.
- Art. 6: попередня, вільна та інформована згода на втручання.
- Arts. 8–9: особлива охорона вразливих осіб, приватність і конфіденційність.

5. Практичний алгоритм для науковця або закладу

Що перевірити до початку біомедичного чи чутливого дослідження

- 1. Визначити тип дослідження** Чи є участь людини, генетичні дані, біоматеріал, ембріони, вразливі особи?
- 2. Перевірити правову основу** Конституція, Основи, спеціальні акти МОЗ, міжнародні стандарти, локальні SOP.
- 3. Оцінити ризик / користь** Наукова обґрунтованість, пропорційність ризиків, мінімізація шкоди.
- 4. Отримати етичний висновок** Незалежний етичний перегляд і фіксація умов проведення.
- 5. Забезпечити згоду та конфіденційність** Інформована згода, право на відмову, захист персональних даних і медичної таємниці.
- 6. Вести документацію** Протокол, consent forms, звітність, порядок зберігання матеріалів і даних.

Біоетика в праві — це не заборона науки, а правовий механізм безпечного та людського розвитку науки.

Вимоги дотримання норм етики та деонтології

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» прямо не оперує термінами «етика» чи «деонтологія».

Основними вимогами щодо етики та деонтології у винахідництві, згідно із законодавством України, є:

- відповідність публічному порядку, загальновизнаним принципам моралі (ст. 6);
- визнання авторства та особистих немайнових прав;
- чесність у визначенні складу винахідників;
- дотримання біоетичних норм.

Закон України «Про охорону прав на промислові зразки», загальні принципи права, професійні кодекси (наприклад, Кодексом етики патентних повірених).

Основними вимогами щодо етики та деонтології в цій сфері є:

- відповідність моралі та публічному порядку (ст. 5); добросовісність при реєстрації; повага до прав авторів.
- Етичні норми патентних повірених: патентні повірені та представники зобов'язані дотримуватися кодексів етики, що включає: конфіденційність; уникнення конфлікту інтересів; чесність.

Наукові журнали (особливо ті, що індексуються у Scopus/Web of Science) висувають жорсткі вимоги до підтвердження етичності досліджень, базуючись на міжнародних стандартах (Гельсінська декларація, рекомендації COPE — Committee on Publication Ethics).

Основна мета — гарантувати, що результати отримані без порушення прав людей, добробуту тварин та з дотриманням академічної доброчесності.

Ось основні вимоги до оформлення:

1. Дослідження за участю людей: журнали вимагають підтвердження того, що дослідження не завдало шкоди учасникам, а їхні права та конфіденційність захищені.
2. Дослідження на тваринах (Animal Welfare): повинні відповідати принципам “3R” (Replacement — заміна, Reduction — зменшення кількості, Refinement — покращення умов). Сертифікація: дослідники повинні вказати, що утримання та експерименти проводилися згідно з національними або міжнародними нормами (наприклад, ARRIVE guidelines).
3. Захист особистих даних: якщо в роботі використовуються фотографії, медичні карти або інші дані, за якими можна ідентифікувати особу (пацієнта), необхідна окрема письмова згода на публікацію.
4. Вимоги до авторів: конфлікт інтересів та оригінальність: автори зобов'язані підтвердити, що: робота не є плагіатом; результати не сфабриковані; вказані всі джерела фінансування та наявність/відсутність конфлікту інтересів.
5. Використання штучного інтелекту (AI): сучасні журнали вимагають розкривати інформацію про використання ШІ при написанні статей.

2. Які об'єкти ІВ охоплюють наукові результати?

У науці один і той самий проєкт часто створює одразу кілька результатів, придатних до правової охорони.

Авторське право охоплює форму вираження

- статті та монографії
- програмне забезпечення та вихідний код
- презентації, звіти, графічні матеріали
- бази даних, якщо вони охороняються як твори

Патентне право охоплює технічні рішення

- винаходи
- корисні моделі
- окремі технічні результати до їх розкриття
- у певних сферах — інші результати промислової власності

Таємність охороняє цінність нерозголошення

- ноу-хау
- лабораторні протоколи та логіка калібрування
- негативні результати та неопубліковані дані
- конфіденційна інформація, що має комерційну цінність

Практичне правило

Цивільний кодекс України відносить до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, твори, комп'ютерні програми, бази даних, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, сорти рослин, торговельні марки та комерційну таємницю (поки!) (стаття 420 Цивільного кодексу України)

- форма вираження → авторське право
- технічне рішення → патент
- цінна таємна інформація → комерційна таємниця

3. Відмінність між авторсько-правовою та патентно-правовою охороною

Ці режими доповнюють один одного, але не є взаємозамінними.

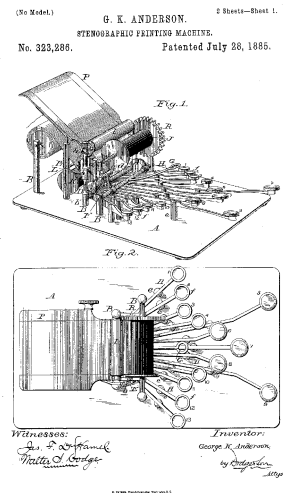
Авторське право

- Охороняє форму вираження результату.
- Зазвичай виникає автоматично з моменту створення.
- Типові об'єкти: стаття, графік, програмне забезпечення, презентація, база даних як твір.
- Не охороняє саму технічну ідею як таку.
- Основний міжнародний орієнтир: Бернська конвенція.

Патентне право

- Охороняє технічне рішення, що відповідає вимогам закону.
- Потребує подання заявки, експертизи та державної реєстрації.
- Типові об'єкти: пристрій, спосіб, хімічна композиція, біотехнологічне рішення.
- Публічне розкриття до подання заявки може знищити новизну.
- Основний міжнародний орієнтир: Паризька конвенція + Угода ТРІПС.

У науці один проєкт може одночасно породжувати всі три режими: запатентоване обладнання, програмне забезпечення, що охороняється авторським правом, і секретне ноу-хау.

4. Що доцільно охороняти як комерційну таємницю?

Режим таємності часто є найкращим для ноу-хау, цінність якого полягає саме в його непублічності.

Належні кандидати

- лабораторні рецептури, виробничі допуски та параметри калібрування
- набори даних до публікації, анотації, тестові налаштування й негативні результати
- налаштування алгоритмів, логіка впровадження та неформалізоване ноу-хау, яке складно відтворити шляхом зворотного аналізу
- списки партнерів, логіка ціноутворення, час виходу на ринок і ліцензійна стратегія

Як зробити режим таємності дієвим

- визначити, що саме є конфіденційним і хто має доступ
- використовувати NDA, положення трудових договорів і контроль доступу до репозиторіїв
- маркувати матеріали як конфіденційні та фіксувати ланцюги розкриття
- відокремлювати патентоздатний зміст від ноу-хау, що зберігається в таємниці
- робити все це до публікації або передачі матеріалів партнерам

Головне застереження: щойно та сама інформація стає публічно розкритою або легко відтворюваною, цінність комерційної таємниці зникає.

Логіка рішення: спочатку охороняти → потім розкривати, ліцензувати або публікувати.

Правова охорона комерційної таємниці

[Цивільний кодекс України, Книга четверта](#)

ст.505-508

Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути:

відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

[Проект Закону «Про захист комерційних таємниць»](#)

Даний законопроект вводить чіткі критерії таємниці: секретність, комерційна цінність і вжиття адекватних заходів захисту.

Комерційна таємниця - інформація, яка відповідає всім таким вимогам: є таємною у тому розумінні, що вона у цілому або в певній формі та сукупності її складових не є загальновідомою або легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якої вона належить, має комерційну цінність, оскільки є таємною, була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її таємності, вжитих особою, як правомірно контролює цю інформацію;

Головні зміни для бізнесу та юристів:

- ноу-хау**: визначено як сукупність практичної інформації, отриманої завдяки досвіду, що є таємною, істотною та визначеною;
- судовий захист**: вводяться заходи конфіденційності. Суд зможе обмежувати доступ до документів справи та засідань лише необхідним колом осіб (адвокати та по одному представнику сторін);
- **відповідальність**: запроваджується разова грошова виплата (від 2 до 200 прожиткових мінімумів) як альтернатива складному доведенню реальних збитків;
- **товари-порушники**: можливість заборони імпорту, експорту та вилучення з обігу товарів, що отримали істотні переваги через порушення таємниці;
- права працівників**: пряма заборона обмежувати мобільність персоналу та використання їхніх професійних навичок, набутих під час роботи.

Дякую за увагу!

oksana.kashyntseva@nipo.gov.ua

